

Het management van de internationale economie

Het tot stand komen van internationale monetaire samenwerking gaat tot op heden vrij moeizaam. Hoewel alom wordt erkend dat samenwerking tot positieve resultaten kan leiden, blijven aanbevelingen hoe deze samenwerking tot stand zou moeten komen veelal achterwege. Dit artikel gaat in op de interactie tussen politiek en economie en poogt door inzicht te verschaffen in de internationale politieke economie wegen aan te geven voor verbetering van het management van de internationale economie.

DRS. J.S. MONASCH, MA*

Het organiseren van internationale samenwerking op politiek gevoelige beleidsterreinen kenmerkt zich door moeizame onderhandelingen en beperkte resultaten. Toch wordt van vele kanten nadruk gelegd op het belang om gezamenlijke oplossingen te zoeken voor gemeenschappelijke problemen.

Onlangs zijn in *ESB* enkele bijdragen gepresenteerd waarin de huidige mogelijkheden voor economische samenwerking werden besproken. Zo constateerden Hoogduin e.a.: "game theory literature on policy coordination.... makes a convincing case that coordination is generally superior to non-cooperative policy making. But beyond that general principle, it provides no simple results showing how cooperative rules should operate"¹. De verlamming in het management van de internationale economie duidt volgens deze constatering op het ontbreken van kennis over de werking van die 'cooperative rules'. Nader onderzoek zal deze kennis aan het licht moeten brengen. Dit is mogelijk door de achterliggende oorzaken van die verlamming in een bredere, dat wil zeggen politiek-economische context te analyseren. De interactie tussen politiek en economie krijgt in vele economische onderzoeken helaas te weinig aandacht. Veelal wordt met het constateren van politieke onwil volstaan.

Via het onderzoeksterrein van de internationale politieke economie kan inzicht verkregen worden in de "reciprocal and dynamic interactions in international relations of the pursuit of wealth and the pursuit of power"². Vanuit deze invalshoek zijn overtuigende argumenten aan te voeren die tot de verbetering van het management van de internationale economie kunnen leiden en dus tot de effectieve werking van 'cooperative rules'. In dit artikel zullen, mede aan de hand van enkele voorbeelden uit de Europese monetaire samenwerking, politiek-economische oplossingen worden aangedragen³.

in casu de staat. Geredeneerd vanuit het evenwichtsmodel zal samenwerking tot stand komen als de uitkomst in het belang is van de betrokken staten. Ook theoretisch onderzoek door medewerkers van de OESO toont aan dat "cooperative outcomes of macroeconomic policy making are superior to non-cooperative ones"⁴. We veronderstellen mede op grond van deze conclusie de wenselijkheid van samenwerking in de internationale economie. Vervolgens moeten de oorzaken worden geanalyseerd die vertragingen, mislukkingen en successen kunnen verklaren.

Staten sluiten akkoorden om bepaalde belangen beter te kunnen behartigen. Gewild of ongewild heeft dat invloed op derden. Met name als de economische macht van de samenwerkende staten groot is. Het resultaat van multilaterale economische samenwerking impliceert in het algemeen de levering van een collectief goed. Indien die samenwerking collectief profijt oplevert of wanneer gezamenlijke afspraken als nadelig worden ervaren (bij voorbeeld Japan) is de verleiding groot om niet mee te werken aan de internationale coördinatie van beleid (zie figuur).

* De auteur is docent internationale economische betrekkingen en volkenrecht aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Den Helder.

1. Citaat van S. Fischer in: H. Gerretsen, J. de Haan en L.H. Hoogduin, Internationale coördinatie van macro-economische politiek, *ESB*, 13 april 1988, blz. 351-356. Andere recente bijdragen waren onder andere W. Sietsma, Splendid isolation, *ESB*, 20 juli 1988, blz. 669 en L. Baeck, Instabiliteit, *ESB*, 21 september 1988, blz. 867. Zie ook: R.N. Cooper, International economic cooperation. Is it desirable? Is it likely? *The Washington Quarterly*, voorjaar 1988, blz. 89 e.v.

2. R. Gilpin, *U.S. power and the multinational corporation*, Basic Books, New York, 1975, blz. 43.

3. J.S. Monasch, *International cooperation in monetary policy: a case study of the EMS*, University of Essex, M.A. thesis, 1988. Het is belangrijk om het verschil in economische en monetaire samenwerking te onderscheiden. Monetaire samenwerking vereist 'negatieve' maatregelen, terwijl economische samenwerking 'positieve' maatregelen vereist. De laatste zijn politiek moeilijker te realiseren.

4. J. Lewellyn, S. Potter en L. Samuelson, *Economic forecasting and policy. The international dimension*, Routledge & Kegan Paul, Londen, 1985, blz. 8 en 9.

Het belang van de staat

We gaan uit van staten die trachten het eigenbelang te maximaliseren. 'Economic man' wordt de 'decisionmaker',

Figuur. Rationele staten en collectieve actie

Actie staat I	Actie overige staten (N)	
	Samenwerken	Niet samenwerken
Samenwerken	Collectief goed Gezamenlijke kosten	Geen coll. goed Kosten voor I
Niet samenwerken	Collectief goed Geen kosten voor I	Geen coll. goed Geen kosten

De staten maken deel uit van een internationaal systeem, dat men kan typeren als een staten anarchie. Aan de basis hiervan staat de politieke onafhankelijkheid en territoriale integriteit van de staat⁵. Daarmee ontbeert het systeem een supranationale instantie. Is er echter sprake van een gemeenschappelijk probleem dan wordt van deze staten verwacht om gezamenlijk een bijdrage te leveren aan een wenselijk geachte oplossing. Zo wordt in EMS-verband een zone van Europese monetaire stabiliteit als collectief goed noodzakelijk geacht. Te meer daar de voortzetting van de Europese integratie in gevaar komt ingeval een zekere mate van stabilisatie van de wisselkoersen achterwege blijft.

Elke staat zal trachten zijn eigenbelang te maximaliseren in overeenstemming met zijn preferentie-ordening⁶. Deze 'rational choice'-benadering sluit aan bij de evenwichtsbenadering van de speltheorie. Een essentieel onderdeel hierin vormt het niveau van de informatievoorziening. Ostrom verdeelt dit onder in 'certainty', 'risk' en 'uncertainty'⁷. Vanzelfsprekend staan de beslissingen onder condities van perfecte informatie voor een maximaliserende staat vast. Aangenomen echter dat het verkrijgen van informatie niet kosteloos is, zullen beleidsmakers een afweging maken naar de rationaliteit van additionele informatieverwerving. Deze zal een functie zijn van de kans dat nader onderzoek belangrijke zaken aan het licht zal brengen⁸. Gaan we uit van onzekerheid en de drang om die te reduceren dan zal dat een positieve invloed hebben op de behoefte om samen te werken. Eén van de grote voordelen van geïnstitutionaliseerde samenwerking is de extra informatie die zo verkregen wordt. Die is eenduidig en dikwijls bindend.

Het aandrazen van informatie of de prijs voor meer informatie beïnvloedt dus het beleidsproces. In beide gevallen blijkt een situatie te bestaan van onvolledige informatievoorziening. Die kan aanleiding geven tot verschijnselen als ideologieën, rationele onwetendheid en overreding⁹. Deze gevolgen van marktonvolkomenheden zijn van groot belang in onze verklaring van de collectieve actie, in casu het management van de internationale economie, of het gebrek eraan.

De falende economische logica

Het is de theorie van de collectieve actie, die in samenhang met het 'prisoner's dilemma' heeft aangetoond dat het totaal van individuele belangen niet zal leiden tot optimale macro-uitkomsten, maar slechts tot maximalisatie van deelbelangen¹⁰. Deze falende Smithsianse logica heeft Hardin omschreven als de 'fallacy of composition'¹¹.

De oorzaak van deze falende logica is het gevolg van de eerder aangehaalde politieke marktonvolkomenheden. Tevens gaat het leveren van een collectief goed gepaard met 'free rider'-gedrag of tenminste een afwachtende houding om niet meegetrokken te worden in internationaal oncontroleerbare bewegingen. Zo vormt de Westduitse angst

voor geïmporteerde inflatie een groot obstakel om hen in het internationale management te betrekken.

Dat duidt reeds op één van de grote lacunes in de structuren van de huidige internationale organisaties en de aangereikte voorstellen. Zij beschikken over onvoldoende instrumenten die samenwerking kunnen afdwingen. Minister Ruding stelde in dit verband onlangs voor om staten die weigeren mee te werken in IMF-verband sancties op te leggen om zo samenwerking af te dwingen¹². Het blijkt dat de huidige 'terms of references' en 'commitments' van het IMF en zijn lidstaten ontoereikend zijn om het internationale monetaire systeem effectief te kunnen besturen.

Het daadwerkelijk meewerken aan internationale samenwerking in een onvolkomen politieke markt staat dus centraal in de totstandkoming van internationaal af te spreken en na te leven overeenkomsten. Op welke wijze kunnen resultaten bereikt en beheerst worden die voor alle betrokkenen tot 'maximizing' dan wel 'satisficing results' kunnen leiden?

Als oplossing hiervoor zijn twee mogelijkheden van belang. Enerzijds benadrukt onder andere Kindleberger het belang van hegemoniaal leiderschap: "what we face is not too much power in the international economy, but too little, not an excess of domination, but a superfluity of free riders, unwilling to mind the store, and waiting for the shopkeeper to appear"¹³. De theorie van de hegemoniale stabiliteit voorspelt dat collectief gewenste uitkomsten alleen bereikt kunnen worden door de dominantie van één staat. Zo'n hegemoniale leider kenmerkt zich als 'benevolent despot' die stabiliteit afdwingt en onzekerheid kan wegnemen.

De noodzaak van hegemoniaal leiderschap wordt door sommigen gemakshalve aangenomen, maar deze visie staat onder hevige kritiek¹⁴. Post-hegemoniale studies naar nieuwe vormen van samenwerking zijn momenteel dominant in de internationale politieke economie. Russett stelt in dit verband zelfs dat: "the magnitude of the influence of the USA has actually not really occurred, but on the other hand the reports on her demise have also been greatly exaggerated"¹⁵.

Het laatste gedeelte van Russetts conclusie is hier van belang. Hegemoniaal leiderschap zal zich in de nabije toekomst niet voordoen. Het aantal economisch machtige staten zal daarentegen toenemen en dat heeft een negatieve invloed op de effectiviteit van de economische samenwer-

5. Handvest van de VN, zie onder andere art. 2 lid 4. Voor een uitvoerige discussie over de aard van het statensysteem, zie H. Bull, *The anarchical society*, MacMillan Press, 1977.
 6. R.E. Goodin, *The politics of rational man*, Wiley, Londen, 1982, blz. 10. De preferentie-ordening dient asymmetrisch, compleet en transitief te zijn.
 7. V. Ostrom en E. Ostrom, Public choice: A different approach to the study of public administration, *Public Administration Review*, 31, 1971, blz. 205-206.
 8. Idem, blz. 206.
 9. A. Downs, An economic theory of political action in a democracy, *Journal of Political Economy*, 1957, jg. 65, blz. 135-150.
 10. M. Olson, *The logic of collective action, public goods and the theory of groups*, Cambridge (Mass.), 1965 en R. Luce en H. Raiffa, *Games and decisions*, John Wiley & Sons Inc., 1957.
 11. R. Hardin, *Collective action*, John Hopkins University Press, 1982, blz. 2.
 12. Toespraak op het congres "Economic decision making in a changing world", Groningen, 12 september 1988.
 13. C.P. Kindleberger, Dominance and leadership in the international economy. Exploitation, public goods and free rides, *International Studies Quarterly*, jg. 25, nr. 2, blz. 254. Zie ook van dezelfde auteur: International public goods without international government, *The American Economic Review*, jg. 76, nr. 1.
 14. D. Snidal, The limits of hegemonic stability theory, *International Organization*, 1985, jg. 39, nr. 4, blz. 579 e.v. Belangrijk is ook R.O. Keohane, *After hegemony. Cooperation and discord in the world political economy*, Princeton University Press, Princeton (N.J.), 1984.
 15. B. Russett, The mysterious case of vanishing hegemony; or is Mark Twain really dead, *International Organization*, 1985, jg. 39, nr. 2.

king. De modellen van collectieve actie tonen aan dat een zekere mate van asymmetrie noodzakelijk kan zijn, te meer daar zij het aantal staten wier deelneming gewenst is, beperkt¹⁶. Symmetrische veronderstellingen zijn dan niet langer relevant. Samenwerking zal dan met name moeten gaan plaatsvinden tussen enkele staten. Niet alle staten dienen of hoeven te participeren, zolang een effectieve kerngroep maar in de gelegenheid is om samen te werken. Op een bepaald punt weegt het voordeel van samenwerking op tegen de kosten, al kunnen 'free-riders' beter buiten de groep blijven¹⁷.

Gedurende de eerste drie wisselkoersaanpassingen binnen het EMS stelden de kleine staten zich redelijk autonoom op. De eenzijdige wijzigingen van deze lidstaten schaadden het stelsel echter niet. De andere staten grepen daarop niet in¹⁸. Tijdens de vierde koersaanpassing bleken West-Duitsland en Frankrijk een gezamenlijk bereikte afspraak op te kunnen leggen aan de overige lidstaten. De aanpassing beïnvloedde de monetaire positie van de andere lidstaten. Handelend in overeenstemming met hun positie zagen deze staten af van tegenmaatregelen. Simonian concludeert naar aanleiding van het EMS terecht dat "cooperation between the two countries (France and West Germany) has become the central feature of the Community process"¹⁹.

Ook op mondiaal niveau is slechts de medewerking van enkele staten in eerste aanleg een *conditio sine qua non*. Het Amerikaanse tekort op de lopende rekening is \$158 miljard. De corresponderende overschotten op de Japanse en Westduitse begrotingen bedragen respectievelijk \$ 92 miljard en \$ 67 miljard. Wie onbetwist deel moeten nemen aan het herstelmanagement van de wereldeconomie mag daarmee overduidelijk zijn. Fukukuwa wees in dit verband op de noodzaak van 'New Globalism'. Dat zou zijn inhoud moeten krijgen in een tripartite management²⁰. Wanneer één van deze staten weigert mee te werken, dan dienen sancties niet langer uitgesloten te worden. Economische druk kan dan effectief en gerechtvaardigd zijn. Dit kan zelfs protectionistische maatregelen niet uitsluiten. In het utopische huis van de internationale vrije markteconomie, voorgestaan door de GATT en vele anderen, valt alleen te leven als een ieder zich ook werkelijk aan de regels houdt. Zo niet, dan zijn tegenmaatregelen noodzakelijk.

Institutionalisering

Door de afname van het 'responsible leadership' is de druk op staten vergroot om een zich een andere houding aan te meten. Positieve deelname wordt verlangd: "from free rider to paying consumer"²¹. In het licht van de theorie van de collectieve actie zal die samenwerking echter niet automatisch tot stand komen en voortduren.

De internationale 'fallacy of composition' duidt op markt-onvolkomenheden in het statensysteem. De bekendste rationele opties om die collectieve actie te initiëren zijn politieke ondernemers en selectieve prikkels (bij voorbeeld alleen de leden van de groep ontvangen reducties). Beide opties zijn bij de Europese monetaire samenwerking van belang geweest.

De Europese monetaire samenwerking is het uitvloeisel van 'politieke ondernemers' die de diverse impasses konden overbruggen. Zo waren het met name de Franse en Westduitse politici (onder andere Pompidou, Brandt, d'Estaing en Schmidt) die op het hoogste politieke niveau beslissend hebben ingegrepen. In West-Duitsland werd bij de oprichting van het EMS zelfs de machtige Bundesbank niet geconsulteerd, ondanks haar grondwettelijke recht daarop. Op dergelijke cruciale momenten zullen politici zich moeten weten los te maken van de belangen van hun nationale

bureaucratieën en organisaties. Dan komt het verschil bovendien tussen de staatsman en de politicus. De laatste Europese monetaire doorbraken waren het gevolg van 'high politics'. Politieke ondernemers dwongen samenwerking af, met het EMS als climax. Als selectieve prikkels werden extra betalingen aan Ierland en Italië verricht om hun lidmaatschap van het EMS te verzekeren.

Toch zal samenwerking niet voortduren zonder een bindend regime. De ontplooiing van internationale regimes is noodzakelijk om beperkt eigenbelang in te dammen. Zodoende kunnen op lange termijn resultaten bewerkstelligd worden die tenderen naar Pareto-optimale uitkomsten. Het eigenbelang blijft voorop staan, maar er vindt een verschuiving plaats van 'narrow self-interest' naar 'enlightened self-interest'²². Een warm voorstander van samenwerking zal bij voorkeur spreken over een 'intellectual interest'.

Vanuit een 'inverted Coase theorem' kunnen we aangeven hoe, door middel van regimes, politieke marktonvolkomenheden verholpen kunnen worden²³. Een regime zal samenwerking institutionaliseren als het een juridisch raamwerk biedt dat de aansprakelijkheid voor handelingen waarborgt, of als het de kwantiteit en de kwaliteit van de beschikbare informatie vergroot of als het regime de bestaande transactiekosten kan verlagen. De regimes komen voort uit onderhandelingen waarin een zekere contractuele overeenstemming bereikt wordt²⁴. Deze consensus is mogelijk indien aangesloten wordt bij het belang van de deelnemende staten. Dan zullen zij hun beleid willen aanpassen en afstemmen. Samengevat kunnen we stellen dat staten de regels van een regime zullen accepteren als blijkt dat "only by doing this they can obtain their interests as Hobbes' citizens accepted Leviathan so that they could establish order which was otherwise unobtainable"²⁵.

Ten tijde van de oprichting van het EMS werd duidelijk hoe de percepties van 'interest' kunnen veranderen. Als gevolg kreeg de wil om de Europese monetaire orde in een regime onder te brengen de overhand. Begin jaren zeventig was Helmut Schmidt nog een 'economist'. Monetaire integratie kon volgens deze stroming niet een op zich zelf staand middel naar economische integratie vormen. De externe dreiging op met name de Westduitse economie leidde echter tot een defensief middels het EMS. De Westduitse samenwerkingsstrategie diende als verdediging. Zo moest voorkomen worden dat de Duitse mark een internationale reservevaluta werd en West-Duitsland onder druk van de VS een locomotiefunctie moest vervullen. Het incrementalisme van het politieke beleid leidde tot een wijziging in de opvattingen²⁶. Schmidt behoorde nu tot het

16. Snidal, op. cit.

17. Snidal, op. cit., blz. 599. (Naar T. Schelling, *Micromotives and macrobehaviour*.)

18. D. Gros en N. Thygesen, *The EMS. Achievements, current issues and directions for the future*, CEPS paper, Brussel, 1988, blz. 32.

19. H. Simonian, *France, Germany and Europe*, *Journal of Common Market Studies*, jg. XIX, nr. 3, maart 1981, blz. 203.

20. S. Fukukuwa, *The role of the Japanese economy in a changing world*, presentatie op het congres "Decision making in a changing world", Groningen, september 1988.

21. S.D. Krasner (red.), *International regimes*, Cornell University Press, Ithaca.

22. Keohane, op. cit., blz. 63.

23. R.O. Keohane, *The demand for international regimes*, in Gros en Thygesen, op. cit., blz. 154. Deze benadering wordt omschreven als de 'modified structural approach'.

24. Idem, blz. 2. Een internationaal regime wordt als volgt gedefinieerd "sets of implicit or explicit principles, norms, rules and decision making procedures around which actors' expectations converge in a given area of international relations". (N.B. Deze definitie heeft veel kritiek ondervonden).

25. P. Taylor, *Interdependence and autonomy in the European Community: the case of the EMS*, *Journal of Common Market Studies*, jg. VIII, nr. 4, blz. 372.

26. A. Szász, *Het Europees monetaire stelsel*, *Internationale Spectator*, februari 1979, blz. 203 e.v.

kamp van de 'monetarists'. Het belang van samenwerking liep parrallel aan het eigenbelang.

Uit onderzoek naar het EMS kan geconcludeerd worden dat de gemeenschappelijke actie de resultante was van asymmetrische verhoudingen tussen de betrokken staten. De valutadominantie van de Duitse mark en het politieke gewicht van de Fransen bepaalde deze positie jegens de andere staten. Het verlangen naar symmetrie botst monetair eveneens met "the basic proposition that in a fixed-exchange rate regime only one country can, in the long-run, determine its own monetary policy, which then constitutes the anchor that ties down the price level and the money supply in the other countries as well"²⁷. De asymmetrische kenmerken van het EMS hebben echter niet tot gevolg gehad dat West-Duitsland de onbetwiste leider van het EMS is geworden. Die rol willen de Duitsers niet, noch zijn de andere staten bereid die te accepteren. Sinds de vierde koersaanpassing zijn de latere aanpassingen op basis van brede consensus genomen. De bereidheid om verscheidene staten actief in het beleid te betrekken lijkt te zijn toegenomen²⁸. Tevens is de noodzaak om in breder Europees verband samen te werken groter dan in het vroegere Bretton Woods-systeem. Het is daarom van belang om de analyse van de mogelijkheden tot samenwerking niet louter tot één beleidsterrein te beperken. De mogelijkheden tot samenwerking zijn volgens Oye tevens afhankelijk van:

- the context of interaction (b.v. de EG);
- the dimensions that constitute the pay-off structure (b.v. reciprociteit bij eenzijdige acties)²⁹.

De betrekkingen dienen in een bredere context gezien te worden. Zo kan de samenwerking op monetair terrein invloed hebben op de samenwerking op defensiegebied en kan monetaire samenwerking op regionaal niveau invloed op internationale monetaire afspraken hebben. Wat met name van belang is, is of nationale deelbelangen corresponderen met de internationale belangen van de staat. De uitkomst van een dergelijk belangengeschil staat niet bij voorbaat vast.

Tabel. Het succes van het EMS, variabiliteit van de belangrijkste valuta's ten opzichte van de ecu^a

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Bfr/Lfr	9,4	11,4	20,9	9,6	38,5	6,2	11,4	8,4	9,0	8,3
Dm	8,1	46,3	16,9	7,7	42,7	11,6	11,7	8,6	9,6	19,7
Hfl	8,7	27,8	17,1	6,4	39,0	5,7	11,3	9,0	4,4	21,0
Dkr	16,1	11,3	15,6	5,7	33,8	32,4	7,7	32,7	4,5	8,4
Ffr	12,6	13,6	22,0	26,9	30,1	9,6	18,0	7,4	6,1	13,8
It. l.	11,2	50,8	33,9	14,3	55,5	21,1	24,8	9,8	17,9	21,8
Ir.£	34,1	45,0	19,2	28,3	63,5	11,3	23,8	7,7	9,2	6,3
gem.										
EMS	14,3	29,5	20,8	14,1	43,3	13,9	15,5	11,9	8,7	14,2
Zwfr				43,5	45,5	53,9	10,5	13,0	68,5	
UK£	34,1	45,0	19,2	28,5	63,2	11,3	23,8	32,2	44,7	40,3
US\$	11,0	54,2	25,7	47,5	20,1	24,9	49,1	28,1	34,4	62,3
Yen				34,1	39,2	70,8	87,5	82,2	25,9	
Gemiddelde voor deze 4 valuta's				40,2	30,2	49,4	39,6	43,6	49,2	

a. Standaardvariabiliteit van de nationale valuta's van de ecu gedeeld door het koersgemiddelde per ultimo van de maand. Uitkomsten vermenigvuldigd met 1.000

Bron: Diensten van de commissie. Overgenomen uit J. van Ypersele, *Europeese perspectieven*, uitgave Europese Commissie, 1984, blz. 70.

Samenvattend

Sietsma constateerde onlangs terecht dat het vermijden van een internationale recessie voorlopig meer zal afhangen "van het groeibevorderende beleid dat landen 'in splendid isolation' voeren"³⁰. De internationale economie is te zeer verstoord waardoor het vertrouwen bij de staten afwezig is om op korte termijn over te gaan tot internationale beleidscoördinatie.

Belangrijk zal zijn hoe in de toekomst internationale samenwerking tot stand zal komen. Het EMS is in de chaotische internationale valutamarkt een oase van rust, een zone van monetaire stabiliteit, gebleken (zie de tabel). Het succesvolle EMS-regime ondersteunt de veronderstelling dat een zekere asymmetrie heel effectief tot collectieve actie kan leiden, al blijft het stelsel voorlopig wel beperkt in zijn politieke omgeving, de statenanarchie, want behalve een stabiel wisselkoerssysteem blijven de afzonderlijke economische prestaties van de lidstaten sterk verschillen.

In de toekomst zal de toegenomen interdependentie regimes teweeg moeten brengen die een betrouwbaar juridisch raamwerk en gezaghebbende additionele informatie verschaffen. Zij moeten het 'enlightened self-interest' verduidelijken en contractueel vastleggen. Die afspraken kunnen het statensysteem beperken, zonder dat het expliciet verlaten hoeft te worden. We spreken dan niet langer over een verlies aan soevereiniteit, maar over een integratie van soevereiniteit.

Tegen relevante staten die weigeren te participeren in gezamenlijke afspraken dienen economische sancties niet uitgesloten te worden. Deze weg hadden de VS jegens Japan jaren geleden al moeten inslaan. Wil er in de toekomst sprake zijn van een effectief management van de internationale economie, dan zal de organisatie in handen moeten vallen van de dominante economische staten, door middel van een collectief leiderschap. Dit vergroot tevens de kans op eenduidige en bindende informatie. Het internationale management zal opnieuw continuïteit, regelgeving, voorspelbaarheid en stabiliteit moeten verschaffen. Dat zal tevens het herstel van een duurzaam vertrouwen van de financiële markten in de internationale economie vergroten.

Management door slechts enkele staten doet op termijn ogenschijnlijk afbreuk aan de economische soevereiniteit van vele andere staten. Maar dat is slechts een formeel argument. De economische macht van vele andere staten is reeds aanzienlijk uitgehold. Wellicht dat in een later stadium meer staten in het besluitvormingsproces betrokken kunnen worden.

Jacques Monasch

27. N. Thygesen, Exchange-rate policies and monetary targets in the EMS countries. In: R.S. Masera en R. Triffin, *Europe's money: Problems of European monetary co-ordination and integration*, CEPS, Brussel, blz. 21.

28. Idem, blz. 13.

29. K.Oye, *Cooperation under anarchy*, Princeton University Press, Princeton, 1986.

30. Sietsma, op.cit., blz. 669.